

24. Державний архів м. Києва. – Ф.163. – Оп.8. – Спр.67.
25. Малая дума // Русский голос. – 1918. – №117. – С.4.
26. Новые ставки трамвайного тарифа // Русский голос. – 1918. – №120. – С.5.

Потапов А. Н. Деятельность Киевской городской думы в сфере развития общественного городского транспорта во времена Украинского Государства гетмана П. Скоропадского.

В статье рассматривается участие органов местного самоуправления города Киева в обеспечении деятельности общественного транспорта во времена Украинского государства гетмана П. Скоропадского. Анализируется положение киевского городского трамвая как единственного вида общественного транспорта того времени. Исследуется процесс перехода предприятия в коммунальную собственность. Прослеживаются основные мероприятия Киевской городской думы направленные на обеспечение функционирования общественного транспорта города. Отслеживается эволюция тарифов на проезд в городском общественном транспорте Киева. Раскрывается участие муниципалитета в решении вопроса стоимости услуг за пользование общественным транспортом.

Ключевые слова: Киев, органы местного самоуправления, городская дума, городская управа, общественный транспорт, трамвайное предприятие, муниципализация.

Potapov O. M. Kiev city дума activities intended to public transport development in the time of Ukrainian State of hetman Skoropadsky.

The article deals with the Kyiv local self-government participation in public transport support in the time of Ukrainian State of Hetman Skoropadsky. The condition of the Kiev city tramway as exclusive mode of public transport at that time is analyzed. The process of enterprise's transition to communal ownership is analyzed. The author traces central Kyiv City Council efforts aimed at the ensuring the city public transport functioning. The evolution of traffic rates on Kyiv public transport is traced. The municipality participation in deal with a problem of public transport service cost is revealed.

Keywords: Kyiv, local self-government authorities, city дума, administrative board of a city, public transport, tramway enterprise, municipalization.

УДК 94(477.431.44)"1919":352.075

О. О. Вітюк

РЕАЛІЗАЦІЯ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ НА ПОДІЛЛІ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР У 1919 Р.: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглядаються заходи органів місцевого самоврядування у сфері регулювання земельних відносин серед населення на Поділлі у 1919 р. Висвітлено земельне законодавство Директорії УНР 1919 р. та його значення під час проведення реформи в регіоні. Окреслено соціально-правові наслідки реалізації реформи для мешканців краю. Визначено чітку хронологію прийняття земельних законодавчих актів та їх впровадження органами місцевого самоврядування. Виявлено основні проблеми, з якими стикнулися самоврядні органи влади та сільські територіальні громади губернії в процесі втілення земельної політики.

Ключові слова: Директорія, земельний закон, земельна управа, міська дума, міська управа, народна управа.

На сучасному етапі розвитку нашої держави відбувається процес об'єктивного дослідження історії України, висвітлюються події, що описують раніше невідомі та маловідомі факти. Чільне місце сьогодні займають дослідження діяльності органів місцевого самоврядування у всіх сферах суспільного життя в добу національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр.

Земельне питання завжди залишалось одним з найважливіших особливо для населення, більшість якого становили селяни. Вирішити раціонально земельні питання в даний період історії було неможливо, і це, в свою чергу, викликало гострі суперечки у територіальних громадах.

На питання земельних відносин все більше звертають увагу сучасні дослідники. Серед таких варто виділити В. Лозового [1]. У працях О. Мицюка [2; 3; 4] та І. Максимова [5] висвітлено земельні питання в 20–30-х рр. ХХ ст. Однак, це питання розглядалось опосередковано, в контексті вивчення більш глобальних проблем.

Метою даної публікації є об'єктивне висвітлення діяльності органів місцевого самоврядування при реалізації земельної реформи на Поділлі у 1919 р. в соціально-правовому аспекті з урахуванням законодавчих актів Директорії УНР.

Земельне законодавство Директорії УНР у 1919 р. – це, перш за все, нормативні акти, що регламентували землеволодіння і землекористування в даний період. Розпорядниками земель було визначено губернську, повітові, волосні та сільські земельні управи, головним завданням яких було забезпечення громадянам права на користування землею. Земля надавалася для громадського

користування, під будівництво для окремих осіб, різним товариствам для розміщення торгівельних і промислових підприємств.

У Законі "Про землю в Українській Народній Республіці" від 08.01.1919 р. ухваленого Радою Міністрів, визначались норми земельних наділів. Директорією на Поділлі був запропонований земельний наділ трьох видів: харчовий – 3,5 десятин, споживчий – 5 десятин, трудовий – 10 десятин [6, с. 1]. Для окремих господарств норма не мала бути нижчою 5 або 6 десятин землі, але не повинна перевищувати трудової земельної норми. У ст. 21 Закону йдеться про те, що за дрібними господарями залишаються земельні ділянки в їх користуванні не більш ніж 15 десятин на господарство [7, с. 1].

Новий закон Директорії УНР в певній мірі дещо видозмінив нормативні акти Української Центральної Ради. Згідно зі ст. 1 Закону право приватної власності на всі землі з їх водами, надземними та підземними природними багатствами та лісами в межах Української Народної Республіки скасовується [8, с. 1].

Створювався запасний земельний фонд, передбачалося переслідування самовільного захоплення землі тощо. Ділянки для надання визначались земельними управами. За селянськими господарствами залишалося не більше 15 десятин землі, договори на оренду земельних ділянок строком до 10 років скасовувалися. Землі, що звільнялись, переходили у розпорядження земельних управ і саме вони становили запасний земельний фонд, з якого виділялися ділянки для малоземельних селян і загальнодержавних потреб.

Відповідно до ст. 5 Закону порядкування міськими землями належало міським думах та міським управам. Користування землею дозволялося для загального громадського господарства, коли органи місцевого самоврядування організовували і проводили різні корисні заходи загальнодержавного або місцевого значення. Органам місцевого самоврядування надавалося право повертати і призначати потрібні площі земель для громадського користування з метою: охорони природних багатств землі від виснаження, використання багатств землі і повернення прибутків з них на загально-громадські потреби; будівництво залізниць та інших шляхів, розселення місцевої громади і поширення господарства місцевого самоврядування [7, с. 1].

Згідно зі ст. 24 Закону всі землі, які до набрання чинності цього закону були у розпорядженні органів місцевого самоврядування і різних громадських та наукових установах залишались в їх користуванні, але підлягали затвердженню через повітову земельну управу Народним Міністерством Земельних Справ. Вінницька повітова земельна управа запропонувала внести наступні зміни до Закону, а саме, викласти ст. 24 Закону в наступній редакції: "Місцеві самоврядування, різні громадські та наукові установи, які мають землі у своєму користуванні, повинні вказати спосіб користування цією землею і надати план цього користування на розгляд управи і затвердження його Міністерством Земельних Справ [9, с. 1].

Керівним самоврядним органом в регіоні була Губернська земельна управа, яка складалась з 5 відділів, а саме, сільськогосподарського, земельного, статистичного, секретарського та бухгалтерського [10, с. 3].

Централізованого розподілу земельних ділянок ні у містах, ні в селах губернії не було. 25 березня 1919 р. на засіданні Кам'янець-Подільської ради селянських, робітничих та військових депутатів було розглянуто земельне питання, з яким виступив громадянин Кобилянський зазначивши про те, що в повіті не вистачає землемірів, і що деякі волості приступили самі до розподілу землі [11, с. 3]. Таким чином, відбувався самочинний та не регульований розподіл земельних ділянок.

На засіданні Трудової ради селянських і робітничих депутатів 6 квітня 1919 р. в м. Кам'янці-Подільському була розглянута доповідь по земельному питанню представника земельної управи Квіта. Він зазначив, що "...управа в своїй діяльності керується постановами Міністерства Земельних Справ. Ними була отримана телеграма Міністерства про тимчасове користування державним земельним фондом. По наказу, користувачі землі повинні одну третину дати державі. Земельна управа склала інструкцію по якій проводиться наділ землею безземельних і малоземельних селян. Землю повинні вони засіяти до 9 травня 1919 р. Якщо після цього вона буде не засіяна, то за сільськими земельними управами залишається право передати її на цей рік під посів другому" [12, с. 2].

Для впровадження земельної реформи необхідні були спеціалісти з даного профілю на селі. Рада Народних Міністрів ухвалює Закон "Про добові гроші для землемірів і рисівників, призначених для робіт у зв'язку з проведенням земельної реформи, та про помешкання для них" від 26 січня 1919 р. Згідно з даним законом, з 1 січня 1919 р. при відрядженні по справах, у зв'язку з проведенням земельної реформи, для працівників призначались добові гроші в розмірі: для землемірів губернських землемірно-технічних відділів, призначених за ревізорів робіт – по 20 крб. за добу; для землемірів та рисівників губернських землемірно-технічних відділів, призначених для виконання робіт – по 15 крб. за добу [13, с. 71].

Аналіз земельного законодавства Директорії УНР дає можливість зрозуміти, що чіткого плану проведення земельної реформи на Україні, і Поділлі зокрема, не було. Наслідком непродуманих дій стало ухвалення Закону "Про Статут земельних управ" від 18 січня 1919 р., який було офіційно опубліковано лише в липні 1919 р. До липня 1919 р. земельні управи фактично діяли не законно, розподіляючи земельні ділянки вони керувались не законодавством, а власним баченням. Відповідно до Статуту, для проведення земельної реформи утворювались в губерніях – губернські, в повітах – повітові, в волостях – волосні, в селах – сільські земельні управи. Обов'язком земельних управ було керівництво, охорона земель та лісів і господарств, взятих на облік, проведення земельної реформи, проведення всієї технічної роботи по земельних справах. Губернську земельну управу складали: губернський агроном, один представник від селянської спілки, один представник від народної управи і один від Міністерства Земельних Справ, який і був головою управи. Повітову земельну управу складали: повітовий агроном, один представник від селянської спілки і один від повітової народної управи. Волосну земельну управу складали: один

представник від волосної селянської спілки, один представник від волосної народної управи і агроном, призначений повітовою земельною управою, який і був головою волосної земельної управи. Сільська земельна управа складалась, як правило, з трьох осіб (голови та двох членів), обраних на сільському сході і затверджених волосною земельною управою. Для забезпечення місцевого громадянського контролю утворювалися спеціальні ревізійні комісії з представників, обраних земськими зборами та селянськими з'їздами [14, с. 198].

Значним тягарем для селян краю став Закон "Про обов'язки сільських громад при проведенні земельної реформи по Закону від 08.01.1919 р. "Про землю в Українській Народній Республіці" від 30 липня 1919 р. Відповідно до нього, кожна сільська громада обирала уповноважених з розмежування села. Обрані уповноважені повинні були бути весь час присутніми при межовій роботі в своїй громаді, а також при визначенні меж сусідніх територіальних громад або власників земельних ділянок. Сільські громади повинні були безкоштовно надавати землемірам і статистам помешкання, надавати на вимогу землемірів і статистів потрібну кількість матеріалів, а також і робітників [15, с. 228].

Провідне місце серед законодавчих актів у проведенні земельної реформи займала Постанова "Про тимчасове користування землею в 1919 році", що була ухвалена 15 березня 1919 р. Відповідно до якої, з земель, що на підставі ст. 27 "Земельного закону", склали запасний земельний фонд УНР, місцеве безземельне і малоземельне населення мало одержати землю в тимчасове користування на 1919 р. Той, хто брав в користування землі під посів у 1919 р., повинні були віддати за користування УНР 1/3 врожаю. В разі, коли бралась під посів виорана земля, УНР мало бути сплачено вартість оранки по тарифу повітової земельної управи [16, с. 244].

У містах розподіл земельних ділянок проводили під контролем міських дум. На засіданні Сальницької міської думи від 8 березня 1919 р. під головуванням Я. Шахфороста, були розглянуті заяви громадян м. Сальниці Г. Плахотнюк, Н. Собчука, Р. Гавури, Т. Собчука, О. Дубенчака, Т. Конделя, С. Фаринюка. Було вирішено надати в оренду Г. Плахотнюк на 12 років земельну ділянку площею 700 кв. сажнів; продовжити оренду ще на 12 років на старих умовах на ділянки С. Фаринюку та Т. Ронделю; надати в оренду на 12 років з розрахунку 12 крб. за десятину О. Дубенчаку ділянку площею 1200 кв. сажнів [17, арк. 19 зв.].

Наділ земельними ділянками також здійснювався під конкретні цілі. Відповідно до листа Літинської повітової земельної управи в Сальницьке міське самоврядування від 15 жовтня 1919 р. Літинська повітова земельна управа в цілях виконання наказу Міністерства Земельних Справ про забезпечення цукроварень необхідною площею бурякових плантацій, просила Сальницьку міську управу відпустити для Янушпільської цукроварні 100 десятин під посів буряків, оскільки: "...незабезпечення цукроварень відповідною площею могло б небажано вплинути на стан цукрової промисловості як головної галузі для наповнення державного бюджету" [17, арк. 85].

Однією із проблем проведення земельної реформи на Поділлі була відсутність планових матеріалів на землю в землемірно-технічних відділах земельних управ. Відповідно до планових матеріалів на землю мали проводитись чіткі обміри земельних ділянок та їх відведення. З приводу організації збору відповідних матеріалів час від часу в періодичній пресі з'являлись оголошення Міністра Земельних Справ М. Ковалевського. Зокрема, в часописі "Громада" від 18 червня 1919 р. було надруковано оголошення наступного змісту: "Всі землевласники і керуючі маєтків на Поділлі повинні згідно з Законом протягом 2 діб здати плановий матеріал на землю. Ті, що знаходяться в м. Кам'янці-Подільському мають здати до 18 червня 1919 р. включно" [18, с. 2].

Місцеві органи самоврядування в переважній більшості існували за рахунок надходжень до бюджетів різних рівнів, а тому питання сплати податків за користування землею посідало провідне місце. Кам'янець-Подільська міська управа наголошувала всім орендаторам міських земель, які були надані під городництво, що вони повинні вчасно сплачувати орендну плату. Коли орендна плата вчасно не буде сплачена, управа залишала за собою право самій використовувати дані земельні ділянки [19, с. 2].

Земельне законодавство Директорії УНР 1919 р. відобразило політичні та ідеологічні прагнення влади, але в силу історичних обставин не стало реальним важелем регулювання земельних відносин. Складність проведення земельної реформи на Поділлі пояснювалось частою зміною влади та поширенням різних негативних чуток серед територіальних громад губернії. Фактичний контроль над діяльністю земельних управ не здійснювався, оскільки не існувало чіткого положення про діяльність міністерських ревізійних комісій. Земельну реформу органами місцевого самоврядування на Поділлі в 1919 р. не було повністю впроваджено в життя, хоча частково було змінено свідомість жителів територіальних громад, які починали розуміти необхідність зміни методів та форм господарювання на селі.

Джерела та література

1. Лозовий В. С. Аграрна політика Директорії УНР / В. С. Лозовий // Український історичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 68-76.
2. Мицюк О. К. Земельні реформи на Україні / О. К. Мицюк. – Львів : [б.в.], 1921. – 24 с.;
3. Мицюк О. К. Як боролось українське селянство за землю / О. К. Мицюк. – Львів : [б.в.], 1921. – 20 с.
4. Мицюк О. К. Доба Директорії УНР. Спомини і роздуми / Мицюк О. К. – Львів, 1939. – 116 с.
5. Максимов І. Итоги землеустройства на Украине на 1 января 1922 года / И. Максимов // Сільське господарство. – Харків, 1922. – № 3-4. – С. 44-56.
6. Хроніка // Наша земля. – 20 травня 1919 р.
7. Закон про землю в УНР // Подольские губернские ведомости. – № 6. – 22 січня 1919 р.
8. Закон про землю в УНР // Життя Поділля. – № 26. – 19 січня 1919 р.
9. Оголошення Вінницької повітової земельної управи // Подольское слово. – № 9. – 17 вересня 1919 р.
10. Губернська земельна Управа // Життя Поділля. – № 60. – 01 березня 1919 р.
11. Хроніка // Життя Поділля. – № 83. – 28 березня 1919 р.

12. Хроніка // Життя Поділля. – № 97. – 13 квітня 1919 р.
13. Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки [Текст]. – 1919. – 20 лютого. – Вип. 9.
14. Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки [Текст]. – 1919. – 29 липня. – Вип. 27.
15. Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки [Текст]. – 1919. – 15 серпня. – Вип. 30.
16. Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки [Текст]. – 1919. – 20 серпня. – Вип. 32.
17. Державний архів Вінницької області. – Ф.Д-266. – Оп.1 – Спр. 2. – 108 Арк.
18. Оголошення // Громада. – № 11. – 18 червня 1919 р.
19. Оголошення // Подольский край. – № 404. – 04 липня 1919 р.

Витюк А. О. Реализация органами местного самоуправления земельной реформы на Подолье во времена Директории УНР в 1919 г.: социально-правовой аспект.

Рассматриваются меры органов местного самоуправления в сфере регулирования земельных отношений среди населения на Подолье в 1919 г. Раскрыто земельное законодательство Директории УНР 1919 г. и его значение при проведении реформы в регионе. Очерчены социально-правовые последствия реализации реформы для жителей края. Определена четкая хронология принятия земельных законодательных актов и их внедрения органами местного самоуправления. Выявлены основные проблемы, с которыми столкнулись органы самоуправления и сельские территориальные общины губернии в процессе воплощения земельной политики.

Ключевые слова: Директория, земельный закон, земельная управа, городская дума, городская управа, народная управа.

Vitiuk A. O. The realization of land reform by the branches of local self-government in Podillia in the time of Directory of UPR in 1919: social legal aspect.

The measures of self-government branches in the sphere of land treatment regulation among the population in Podillia in 1919 are reviewed. The land legislation of Directory UPR in 1919 and its significance during the reforms in the region are elucidated. The social legal consequences of the reform for citizens are outlined. The accurate chronology of land legislative acts adoption and their application by local self-government branches are determined. The main problems conflicted with the self-government powers and the rural territorial community of the province in the process of land policy realization are revealed.

Keywords: Directory, land law, land council, town дума, town council, public council.

УДК [94(47+57):338. 22:336]"1918/1921"

М. В. Глібіщук

ПОЛІТИКА "ВОЄННОГО КОМУНІЗМУ": ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТ

У своїй статті автор аналізує фінансову складову політики "воєнного комунізму" та її особливості. Також розглядаються дискусійні питання цієї соціально-економічної доктрини, яка реалізовувалася радянською владою впродовж 1918-1921 рр. Автор намагається подати власний погляд на причини запровадження "воєнного комунізму". Особлива увага акцентується на впливі і значенні цього аспекту у перемозі більшовиків над своїми противниками у Громадянській війні.

Ключові слова: "Воєнний комунізм", більшовики, емісія, Білий рух, Громадянська війна в Росії.

Події 1917-1922 рр. стали одними із ключових та визначальних періодів в російській історії. Адже в цей проміжок часу територія колишньої Російської імперії стала авансценою внутрішнього військово-політичного протистояння між кардинально протилежними за своїм політичним та ідеологічним забарвленням владних режимів, що репрезентували не лише інтереси різноманітних соціальних верств, але й альтернативні концепції майбутнього розвитку держави. Однак Росія стала ареною не тільки масштабного збройного конфлікту, а й місцем зіткнення інтересів великих держав та різних геополітичних проектів, які відображали відмінні підходи щодо формування нового світового порядку.

Тому не дивно, що "Велика російська революція", як зараз називає часовий відрізок з 1917 по 1922 р. частина російських дослідників, стала предметом наукового вивчення не лише професійних істориків, але й політологів, економістів та соціологів. Але не зважаючи на те, що радянськими, зарубіжними та сучасними російськими науковцями було досліджено чимало "білих плям" революційних подій 1917-1922 рр., все ж залишаються питання, які ще є недостатньо вивченими та потребують наукового переосмислення.

Однією з таких перспективних тем для наукового дослідження залишається політика "воєнного комунізму", зокрема її фінансовий аспект. Тому метою наукової статті є висвітлення фінансової політики більшовиків та її ролі у перемозі в Громадянській війні (1917-1922 рр.).

Варто відзначити, що радянські науковці досить багато уваги приділяли вивченню різних сторін внутрішньополітичного курсу більшовицької влади під час громадянського конфлікту. Скажімо, за підрахунками відомого російського історика С. Павлюченкова, який був фахівцем з цієї проблематики, загальна кількість російськомовної наукової літератури, що безпосередньо чи опосередковано стосується даної теми, коливається в районі 20-30 тис. [1, с.16]. Також ця тематика отримала висвітлення в сучасній українській та зарубіжній історіографії [2-9]. Однак в історичній науці майже відсутні наукові публікації про значення фінансового аспекту "воєнного комунізму" у військово-політичному протистоянні 1917-1922 рр. Тому у цій науковій розвідці спробуємо більш детальніше зупинитися на цьому питанні.